

РОМАНТИЧНІ КООРДИНАТИ КАРТИНИ СВІТУ С'ЮЗЕН ВОРНЕР

Олена Лось

Чернігівський державний інститут економіки та управління, вул. Стрілецька, 1, 14003, м. Чернігів, Україна, e-mail: lena@kiko.name

В статті мова йде про своєрідність картини світу американської письменниці XIX ст. С'юзен Ворнер на матеріалі романів "Такий безмежний світ" та "Квічі", які своєрідно вплетені в романтичний контекст епохи, й є спробою відтворити специфіку внутрішнього світу жінки XIX ст. Досліджуються джерела й основні елементи романтичного світогляду авторки, безпосередньо пов'язаного з американською національною картиною світу й американським менталітетом.

Ключові слова: картина світу, американський національний світогляд, самосвідомість, інтроспекція, родинне коло, культура месіанства.

Художній твір як втілення засобами мови картини світу автора становить частину загальної картини світу, властивої конкретній епосі й конкретному суспільству, яка обов'язково містить в собі ціннісні орієнтири автора, оцінку себе, навколишнього світу й діяльності в широкому розумінні цього терміна. З огляду на намагання сучасних дослідників переглянути й переосмислити досвід попередніх поколінь, творчість С'юзен Ворнер видається досить показовою. Надзвичайно популярна серед сучасників, творчість С. Ворнер майже не відома українському науковому загалу. Американське ж літературознавство минулого століття (Н. Бейм, А. Дуглас, Д. Томпкінз, М. Келлі та ін.) обмежувалось вивченням творчого доробку С. Ворнер лише в контексті жіночого роману середини XIX ст., а саме його жанрового різновиду - побутово-описового роману. Цей факт безперечно доводить потребу у ґрунтовніших студій, які сприятимуть поглибленню усталеного розуміння літературного процесу США доби романтизму.

Романи американської письменниці С'юзен Ворнер "Такий безмежний світ", "Квічі" можна розглядати як ідейно-художнє ціле, що органічно вбирає в себе релігійно-філософські уявлення авторки, творчі зусилля якої сучасні літературознавці (Н. Бейм, С. Ешворс, П. Крейн, Д. Томпкінз) визнають як такі, що своєрідно вплетені в романтичний контекст епохи, й стали спробою змалювати внутрішній світ жінки XIX ст. Своїм світоглядом С. Ворнер безпосередньо пов'язана з аксіологічною системою, що характеризує американську національну картину світу й американський менталітет, які, багато в чому починаються від ідеологічно-культурних та духовних засад, на яких формувалися перші колонії "батьків-пілігримів", першопоселенців зі Старого Світу. Вважаючи себе, згідно з кальвіністсько-пуританськими догмами, "обраними до спасіння", вони мали на меті створити "град божий". Відтак цілеспрямовано закладали засади релігії й державності Америки, створили умови для виникнення впливової і життєспроможної культурної традиції, що визначила і прикметні особливості американського національного світогляду, і, зрозуміло, специфіку американської літератури. Новоанглійський пуританізм став одним з чинників, що вплинув на розвиток американського мистецтва першої половини XIX ст., коли молода нація заходила переосмислювати свій унікальний історичний досвід. Пуританська традиція стала відправним моментом, до якого зверталися й від якого відходили визначні письменники-романтики: Н. Готорн, Г. Мелвілл, Г. Лонгфелло, Р. Емерсон, Г. Торо. Не була винятком і С. Ворнер. Вона, яку сама створила, співвідносила художню реальність з пуританською "картиною світу". Це, зокрема, відображено в особливих рисах моральної поведінки персонажів, сформованих релігійною вірою й практикою релігійного життя психологічних стимулів, які скеровували в певному напрямку весь життєвий устрій та змушували індивіда суворо його дотримуватися. Цей факт стає ще одним підтвердженням того, що зазедве не всі духовні, матеріальні, культурні пріоритети американської нації так чи так тісно пов'язані з пуританською духовною спадщиною, яка визначила ціннісні орієнтири нації на століття, поєднавши ідеалізм й прагматизм, загальновідомий американський індивідуалізм і практицизм з тенденцією до інтроспекції та морального вдосконалення, особливий різновид національного месіанізму, так звану "американську мрію" (О. Долинін, П. Міллер, Т. Михед, Ч. Файделсон).

Протестантська мораль й етика, підкреслено суворий аскетизм поведінки перших поселенців вплинули на формування національної самосвідомості й стали базовими у становленні американської нації. Оцінюючи роль пуританства в контексті американської цивілізації, авторитетний історик пуританства П. Міллер підставно констатував неможливість досягнути Америку без розуміння й урахування сутності пуританства. Джерела специфічної американської самосвідомості у фігурально-алегоричній самоідентифікації новоанглійських пуритан зі стародавніми євреями й першими християнами. Звичайно, в середині XIX ст. протестантські догми не сприймали вже так суворо, як це було в середині XVIII ст.: вони втратили ортодоксальність обов'язкового закону, прибравши комфортнішого розмаїття протестантських течій, але характерна для Америки XIX ст. модель світу багато в чому визначалась у пуританській системі координат, де вертикаль репрезентувала відносини між Богом й людиною, впливаючи й суттєво коригуючи горизонталь - взаємовідносини людини й соціуму. Інакше кажучи, побутування людини в суспільстві, сім'ї й вибудовувалось за моделлю відносин між Людиною й Богом, а Святе Писання - найпершим і найважливішим авторитетом у повсякденному житті. Дотримуючись настанов Святого Писання щодо взаємовідносин людини й Бога, людина пуританського світогляду намагалася жити відповідно до нього, виявляючи в цьому надзвичайну ретельність. Усвідомлюючи себе Божим створінням, наділеним розумом, почуттями й волею, визнаючи, що шлях до людського серця (волі) проходить через голову (розум) людини, пуритани практикували дискурсивне й систематичне осмислення всієї площини біблійної істини, застосовуючи її до себе. Таке осмислення Святого

Письма відбувалося за моделлю пуританської проповіді. Людина постійно досліджувала своє серце, збуджуючи в ньому добрі почуття, здатність ненавидіти гріх й любити праведність. Визнаючи нещирість і схильність серця пропаші людини до обману, вона вигартовувала в собі такі риси, як покора, скромність і недовіра до самої себе. Однак така дисципліна самоаналізу в поєднанні з вірою у незаперечну владу Бога, первинну гріховність людини, покірне прийняття своєї долі як незмінно визначеної Всевишнім, згідно з доктриною обраності, відповідно до якої не вчинки людини, а лише милість Божа рятує обраних від вічного прокляття, ставала джерелом величезного душевного спокою й радості та надавала наснаги в завоюванні чужого й ворожого Нового Світу.

Схематично картина світу С'юзен Ворнер, доволі типової представниці американського соціуму XIX ст., бачиться низкою тісно взаємопов'язаних елементів, що функціонують в історичному контексті - близькому (її сучасників) й дальньому (її попередників). Визначаючи ієрархію елементів, що лягли в основу картини світу С'юзен Ворнер, насамперед треба визначити саме поняття "картина світу". В науковому вжитку картина світу розуміється як цілісний образ світу, який є результатом всієї духовної активності людини. Під висловом "картина світу" Г. Колшанський розуміє певне "уявлення людини про будь-які явища життя, що сформувалися в неї в результаті життєвого досвіду" [1, с. 20]. Таке тлумачення відбиває індивідуальне розуміння, уявлення тієї чи тієї людини стосовно певних явищ природи, обставин, умов, естетичних цінностей [1, с. 20]. Так, "картина світу" народу складається з сукупності "знань про всі процеси матеріального світу" і "знань про всі вияви духовного життя самої людини", й співвідноситься з узагальненим уявленням людства про сутність навколишнього світу на певному етапі розвитку [1, с. 21].

Картина світу, тобто те, яким світ постає в уявленні людини, нерідко асоціюється з поняттям "світогляд", "світовідчуття", "світосприйняття", "світоспоглядання", "світорозуміння". На думку А. Г. Спіркіна, саме світогляд є тією "внутрішньою духовною стихією", що творить особистість окремих людей, і яка "закрита для людей, але відкрита для Бога" [2, с. 360]. А саме, світогляд є те, "чим живе людина, що вона вважає для себе найсвятішим й найдорожчим, як вона живе, як послугує своїй святині" [2, с. 360]. Щоб краще пізнати автора й його твір, треба дізнатися про "основні вигини його душевного стану, "павутиння" його думок, почуттів, бажань й сподівань, його ціннісні орієнтири, його віру й переконання" [2, с. 360]. Світогляд постає "головною результуючою властивістю особистості, її духовним стрижнем" [2, с. 363]. Бо тільки після того, як особистість набула того чи того світогляду й самовизначилась в житті, вона "отримує можливість усвідомлено, цілеспрямовано діяти, реалізуючи свою сутність" [2, с. 363]. Світогляд уявляється мостом, що поєднує особистість і навколишній світ. В. Постовалова визнає, що кожному індивідуі кожної конкретної історичної епохи властива "своя особиста картина світу, єдина й неповторна, як усе живе" [3, с. 58]. Вона стає результатом безпосередніх контактів зі світом. Загальна картина світу - це "цілісний глобальний образ світу", який є результатом всієї духовної активності людини, а не якогось її елементу. Картина світу як глобальний образ виникає в людини в ході всіх її контактів зі світом [3, с. 19-20].

М. Дмитрієва переконана, що поняття картини світу будується на вивченні уявлень людини про світ. Світ - це людина і середовище в їхній взаємодії, а картина світу - "результат перероблення інформації про середовище і людину" [4, с. 1-2]. Формування картини світу окремої особистості детермінується, передусім, її характером, середовищем і умовами, в яких вона виховувалась, тобто родинним колом, суспільними орієнтирами тощо. Основою, вихідним елементом ворнерівської картини світу можна вважати її родину та релігію, до якої письменниця прийшла свідомо вже у досить дорослому віці й яка визначила сенс усього її подальшого життя. В щоденниках С. Ворнер, які вже після її смерті опублікувала рідна сестра Анна Ворнер, є опис цієї важливої події: "11 липня. Сьогодні я саме розпочинаю нову сторінку, бо вірю, що це також нова сторінка в моєму житті. Це той самий зошит, але новий щоденник, і життя, про яке я пишу, також таке саме, але я насправді сподіваюся - відтепер присвячене новим звершенням. Сьогодні мій 22-й день народження. Майже двадцять два роки мого життя, сповненого надзвичайно великих привілеїв, пройшли без Бога, й без практичного визнання його благодаті. Я сподіваюся, що наступні роки мого життя будуть мало схожі на попередні, й саме сьогодні мені слід серйозно подумати про позиції, які я відстоюю" [5, с. 208-209]. Своєрідним підтвердженням нового бачення себе в світі є інші рядки зі щоденників С. Ворнер: "Я віддала себе Богові, й відтепер належу не собі, а Йому, Тому, я наслідуюся на це сподіватися, хто вивів мене з темряви до світла. Й через те, що я сама ні на що не здатна, я покірно молюся Тому, чия милість може більше, ніж просто задовольнити мої бажання, щоб полегшити мені, як його дитині, життя усіх у всьому, і підтримувати мене до кінця, Слава Господу, Амінь" [5, с. 209]. Приводом до серйозних духовних зрушень у світогляді Ворнер став фінансовий крах її родини, що віддавлив Сюзен від звичного їй оточення й кардинально змінив образ і хід життя: від багатства і розкошів до заледве прихованої бідності. Героїні романів С. Ворнер також пізнають присмак гіркоти неприйняття суспільством, неодноразово відчуватимуть презирливі й насмішкваті погляди, неприховану зневагу, підлу підступність "вишуканого" оточення через своє бідне, немодне вбрання або брак посагу. Еллен Монтгомері з "Такого безмежного світу" вбрана в простий білий капор, занурена в себе, глибоко переживаючи через розлуку з матір'ю "не зауважувала виявів невдоволення між її супутниками щодо неї. Вона не знала, що її білий капор став настільки доречним приводом для веселощів, що Маргарет Данскоумб і її служниця ледве стримували себе. <...> Вона ще більш відчула, що її горе хвилювало тут всіх якнайменше" [6, с. 66]. Впевненість місіс Івлін з роману "Квічі" в тому, що "морські бризи несприятливо впливають" на Фліду Рінган переконує її спровадити бідну родичку з міста назад до Квічі, відчуваючи загрозу для своїх доньок й усіляко відважуючи залицяльників, які насправді зацікавилися Флідою [8, с. 113]. Свого часу очевидна зневага суспільством її родини і її ізоляція через втрату матеріального становища змусили Ворнер замислитися над тим, що в житті справжнє. Тоді вона "сказала собі, що сховає своє щастя в надійнішому місці, подалі від презирливих рук. Вона хотіла мати дещо, що мало б вистояти, навіть, коли цілий світ зруйнувався вщент" [5, с. 201]. Згодом С. Ворнер вкладає свої переживання в уста Фліди Рінган, героїні роману "Квічі", яка розмірковуючи про щастя, визнає, що "ніяке щастя не зможе задовольнити мене, якщо воно не триватиме вічно", бо "побудоване воно на тому, що минає" [8, с. 76].

Суспільна позиція авторки й переконаність щодо доконечності й важливості освіти для жінок проходять червоною лінією через її романи. Це і Еллен Монтгомері з "Такого безмежного світу", яка відстоювала своє право на освіту чи принаймні на полиці для книжок у власній кімнаті перед тіткою Фочен Емерсон, глибоко переконаній, що "жінкам не личить бути книжковими черв'яками" [6, с. 142], це і Фліда Рінган з "Квічі", яка запально сперечалася з поважним англійцем містером Стакполом, впевненим, що

"жінкам немає чого робити з книжками. <. .> Домашнє життя є справжньою школою для жіночого розуму. Одна жінка може навчитися більшій мудрості від дитини біля грудей, ніж інша прочитає в десяти тисячах томів. <. .> Бо справжнє місце жінки бути в її родині - в обов'язках, які стають прекрасним і найбільш підходящим навчанням для її здібностей, визначених самою природою" [8, с. 59]. Авторка, не погоджуючись з такими обмеженнями, вважає, що "багатство жіночого розуму, замість того, щоб залишатися відшліфованим, треба щедро виховувати й моделювати задля різних справ", а також "для її ж власного щастя" [8, с. 59].

Труднощі, з якими стикаються на життєвому шляху герої романів Ворнер, вони розуміють як випробування від Всевишнього. Це знання огортає їх глибоким спокоєм, в якому немає місця злостивості чи остраху, адже той, хто посилав випробування, допомагає їх подолати. "The God will provide!" ("Бог попіклується про нас!"), - невтомно повторює Фліда, бо переконана, що "всі проблеми буде владнано якнайкраще моїм найкращим другом, і я знаю, що він не дозволить жодній з них зашкодити мені. Я в цьому впевнена, так чи цього не достатньо, щоб почуватися спокійно?" [7, с. 293]. Докладаючи свого розуміння промислу Божого до кожної події власного життя, розглядаючи церкву, родину, державу, мистецтво, науку як сфери для реалізації своїх чеснот, герої С. Ворнер завжди знаходять численні приводи, щоб служити Богові й прославляти його, здійснюючи свій "effectual call" / "справжнє призначення". Героїня роману "Квічі" Фліда Рінган знайшла свою місію, в прямому сенсі взявши під особисту опіку збанкрутілу родину свого дядька. Авторка переконує читачів у тому, що здолати такі "дорослі" труднощі, як заробляння на хліб насущний під силу п'ятнадцятирічній дівчині, яка невтомно, зранку до ночі, працює на фермі, залишаючись завжди привітною, лагідною й розважливою у спілкуванні з іншими. Ідея служіння Богові шляхом мирського служіння на благо суспільства закладена в таких рядках: "Бог кожному дав його роботу, і йому не важко визначити, яку саме. Ніхто не посланий в цей світ, щоб ледацювати" [7, с. 69]. Причому авторка не закликає до революційних зрушень, спрямованих на зміну місця жінки в сім'ї: як справжня представниця слабкої статі, вона прагне не "війни", а миру, вигадливо намагаючись знайти компроміс між старим патріархальним укладом і тенденціями нових часів. С. Ворнер не позбавляє чоловіків права на владу, але переконує своїх читачок, що її слабкі героїні також чогось варті. Виявляючи певну зрілість, сприймаючи труднощі й нещастя тверезо, як даність або випробування від Всевишнього, героїні С. Ворнер не озлоблюються і, найголовніше, не бояться. Бо саме через подолання зовнішніх обставин вони випробовують себе, долають власні слабкості, пізнаючи сутність служіння. Фліда Рінган виглядає "дуже щасливою й задоволеною", бо її "дух - щасливий, виконуючи свій обов'язок або будь-що для тих, кого вона любить" [7, с. 276]. Авторка переконана, що все в житті залежить від того, як людина сприймає світ. Людина може бути великою у всьому, до чого вона торкається, навіть "рубачучи дрова, якщо таке трапиться на її життєвому шляху" [7, с. 70]. Саме на цих аксіологічних засадах ґрунтується загальновідоме поняття "американської мрії", згідно з яким будь-хто може досягти багатства, покладаючись лише на власні сили й чесноти.

Однією з складових картини світу С. Ворнер, безперечно, є цінності, сформовані американським суспільством як таким, його політичними й громадянськими засадами. Письменниця пишається своєю демократичною державою, тим, що "це вільна країна.

Наші язика не зв'язані - ми всі тут вільні" [8, с. 160]. Джордж Вашингтон у уявленні Ворнер, як і багатьох її співвітчизників, - втілення демократичного абсолюту, визначна і шанована особистість. Авторка наділяє його сакральними рисами і, відповідно до патріархальної традиції, як і Г. Бічер Стоу, вважає його батьком нації: "Були часи, які потребували чоловіків, й Бог вирощував їх. Але Вашингтон був душею країни. Я вважаю, що він створив час" [7, с. 69]. Улюбленою книжкою маленької Еллен Монтгомері з "Такого безмежного світу" знаково стає біографія Вашингтона, яку вона з захопленням перечитує кілька разів.

А. Г. Спіркін вважає, що "важливим забезпеченням цілісності особистості є її соціальне середовище, яке не тільки формує особистість, але, найголовніше, стає полем її застосування" [2, с. 359]. У своїх романах С. Ворнер торкається найбільш проблем американського суспільства, що доводить, по-перше, її обізнаність в політичному житті, а, по-друге, її небайдужість як справжньої громадянки до подій у країні. Вона рефлексує з приводу рабства, війни з Мексикою і війн взагалі, відносин між Англією й Америкою, пошуку сенсу життя сучасною молодою людиною, яка не може знайти свого місця у світі, відчуваючи себе зайвою, бо переконана, що "половина світу зайнята маячнею, а інша половина не зайнята нічим, або ще гіршими речами", не цікавиться політикою, війною, світським життям, але не хоче бути "черв'яком всередині яблука" [7, с. 70]. Тому герої творів С. Ворнер на початку своєї "подорожі" життям (Еллен Монтгомері, Фліда Рінган) мають практичне завдання заволідати безмежним світом, тобто підкорити його так, щоб відновити гармонійні відносини з ним. Упорядкування світу іноді вимагає активної боротьби героїв з собою і навколишнім світом. В результаті світоглядні уявлення героїв вступають у надзвичайно напружені, неоднозначні відносини зі світом, що стає причиною певних внутрішніх конфліктів. Не даремно, герой уважно дивляється в самого себе й те, що відбувається навколо, аналізує, медитує, інтерпретує, намагаючись розпізнати власне життєве призначення. Отже, пошук внутрішньої рівноваги й задоволення від того, що маєш, в поєднанні з непохитною вірою в Того, "хто піклується й не дозволить впасти", навчання смиренності, покірності й любові до тих, хто поруч з тобою, постають визначальними в ієрархії цінностей, а й так, у картині світу С. Ворнер.

1. *Колианский Г. В.* Объективная картина мира в познании и языке / отв. ред. А. М. Шахнарович ; предисл. С. И. Мельник и А. М. Шахнаровича. М. : КомКнига, 2006. - 128 с.
2. *Спиркин А. Г.* Философия : учебник для студентов вузов /А. Г. Спиркин. - М. : Гардарика, 1998. - 816 с.
3. Роль человеческого фактора в языке : язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Поставалова и др. - М. : Наука, 1988. - 216 с.
4. *Дмитрієва М.* Тендерні ролі та їх відображення в мовній картині світу / М. Дмитрієва // Матеріали Київського міського семінару із тендерної лінгвістики 26 квітня 2006. - С. 1-2.
5. *Warner A. B.* Susan Warner (Elizabeth Whetherell) / A. B. Warner. - G. P. Putnam's Sons New York and London : The Knickerbocker Press, 1909.
6. *Warner Susan.* The Wide, Wide World / Susan Warner. - New York : Cosimo Classics, 2005. - 578 p.
7. *Warner Susan.* Queechy / Susan Warner. - London: ^gypan Press, 2007. - Vol. I. - 328 p.
8. *Warner Susan.* Queechy / Susan Warner.- London: ^gypan Press, 2008. -Vol. II. - 328 p.

Стаття надійшла до редколегії 15.01.2010

Прийнята до друку 26.01.2010

ROMANTIC COORDINATES OF SUSAN WARNER'S WORLD OUTLOOK

Olena Los

*Chernihiv State Institute of Economics and Management, 1, Striletska Str., 14003, Chernihiv,
Chernihiv District, Ukraine, e-mail:lens@kilko.name*

The article deals with some peculiarities of Susan Warner's world outlook, a noted American woman writer of the XIX century, based on her novels "The Wide, Wide World" and "Queechy" shaped within the romantic context of the epoch. The novels reflect a specific inner life of the women of the XIX century. The author studies the origins and the main components of Susan Warner's romantic outlook which is directly connected with the American national world outlook and the American mentality.

Key words: world outlook, American national outlook, consciousness, introspection, domestic bonds, messianic culture.

РОМАНТИЧЕСКИЕ КООРДИНАТЫ КАРТИНЫ МИРА СЬЮЗЕН УОРНЕР

Елена Лось

*Черниговский государственный институт экономики и управления, ул. Стрелецкая, 1, 14003, г. Чернигов,
Черниговская обл., Украина, e-mail:lens@kilko.name*

В статье речь идет о своеобразности картины мира американской писательницы 19 века Сьюзен Уорнер. Анализ проведен на материале романов "Такой огромный мир" и "Квичи", своеобразно вплетенных в романтический контекст эпохи и представляющих собой попытку отобразить специфику внутреннего мира женщины 19 века. Исследованы источники и главные элементы романтического мировоззрения автора, которое непосредственно связано с американской национальной картиной мира и американским менталитетом.

Ключевые слова: картина мира, американское национальное мировоззрение, самосознание, интроспекция, семейный круг, культура мессианства.